

10. Див: ЦДА у Львові, ф.1235, оп.1, спр.85., арк. 194, 195, 197, 200, 204, 209, 211, 217.

11. Крип'якевич І. З історії Наукового Товариства ім. Т. Шевченка // Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка (далі – ЗНТШ). - 1991. - Т.222. - С.395.

12. Див.: ЗНТШ. - 1901. - С.1-24; ЦДА у Львові, ф.401, оп.1, спр.110, арк.1-158.

13. Див.: ЗНТШ. - 1898. - Т.22. - С.1-42.

14. Чубатий М. Додаткові спомини про Михайла Грушевського з 1912-1914 рр. // Укр. історик. - 1975. - Ч.3-4. - С.78-79.

15. Винар Л. Думки з приводу п'ятдесятих роковин смерті Михайла Грушевського // Укр. історик. - 1984. - Ч.1-4. - С.12; ЦДА у Львові, ф.309, оп.1, спр.42, арк.25,49,73 зв.

16. ЦДА у Львові, ф.309, оп.1, спр.42, арк.13 зв., 14-16 зв., 21,29 зв., 56-59 зв.

17. Там само.

A study dwells upon the process of training Ukrainian historians by M.Grushevsky in his Lviv School. An achieve-based research points out the School's weak and strong points of tuition.

Л. В. Довган

ЗАСТОСУВАННЯ ПЕЧАТОК У ЦЕРКОВНОМУ АДМІНІСТРУВАННІ ГАЛИЧИНИ В ХІХ СТОЛІТТІ

Входження Галичини до складу австрійської монархії позначилося на всіх формах її економічного та суспільно-політичного життя. Принципово відмінна від попередньої, адміністрація розпочала роботу по введенню новооприєднаної провінції у централізований державний механізм. Австрійські реформи так званого "освіченого абсолютизму" не обминули і релігійного життя. Найсуттєвіші заходи були проведені за правління імператриці Марії-Терези та одного з її співрегентів, а з 1780 р. - імператора, Йосифа II. Від імені останнього реформа в адмініструванні, освіті та церкві отримала назву "йосифізму" і, фактично, полягала у своєрідному змаганні за усамостійнення в Австрії Церкви,

вільної від усяких безпосередніх закордонних впливів, навіть Апостольського престолу [1].

В 1774 р. імператриця засновує у Відні духовну семінарію для уніатів Австрії (так званий *Barbareum*). Через десять років, при її синові, імператорові Йосифі, була також заснована семінарія у Львові. Релігійний фонд, складений з майна монастирів, що скасовувались, повинен був прислужитися для покращення становища сільського духовенства [2]. Ці та інші реформаторські заходи об'єктивно спричинилися до певного прогресу в розвитку та зміцненні інститутів Церкви, зокрема греко-католицької, в Галичині

Нові стосунки між церквою та державою позначились на адмініструванні. Період, що розглядається, характеризується небувалим розвитком діловодства на всіх рівнях церковної діяльності. Відповідно реалізація реформи призвела до наростання обсягу кореспонденції греко-католицьких єпархій в Галичині. Нижче ми детальніше розглянемо окремі форми документів, які з'явилися в церковному адмініструванні в ХІХ ст. Однак необхідно зазначити, що введення в обіг нових форм документів, які походили, в основному, з низових церковних інституцій, вимагало підтвердження їх достовірності, яке здійснювалося за допомогою печаток парафіяльних та деканатських урядів. Окрім підтверджувальної функції, за церковною печаткою ХІХ ст. зберігається й інше призначення - забезпечення цілісності кореспонденції. Створення Релігійного фонду, заснування семінарій та, з іншого боку, певне покращення економічного становища українського населення призвели до зростання числа парафій в Галичині, особливо в другій половині ХІХ ст. Для ефективного управління, відповідно до збільшення кількості парафій, утворюються нові деканатські уряди. Стаючи суб'єктами адміністрування, церковні інституції починають живити свої оригінальні печатки.

Судячи з кількості та різноманітності церковних печаток на документах цього періоду, можна припустити, що саме друга половина ХІХ ст. дає найбільший обсяг матеріалу для дослідження церковної сфрагістики західноукраїнських земель. Значний сфрагістичний матеріал можемо спостерігати в процесі вивчення історії Станиславівської

греко-католицької єпархії, яка в кінці XIX - на початку XX ст. об'єднувала у своєму складі парафії як власне Східної Галичини, так і Буковини. В Державному архіві Івано-Франківської області справи, що стосуються діяльності цієї єпархії, зібрані у фондї під назвою "Станиславівська греко-католицька Консисторія". Станиславівська єпархія, третя в Галичині, створюється 1885 р. з частин Львівської й Перемишльської єпархій [3]. Однак у згаданому фондї зберігаються й давніші документи з діяльності окремих парафій та деканатів, що увійшли згодом до Станиславівської єпархії, найстарший з них датується 1788 роком.

Найцікавіші для дослідників церковної сфрагістики справи з листування з приводу заміщення вакантних парафій прийому пожертвувань на користь церкви, особові справи окремих священників та ін. Найчастіше трапляються печатки парафіяльних урядів, деканатів та консисторій на характеристиках священників, заповітах парафіянами коштів на користь храму, свідоцтвах про хрещення, шлюб та смерть, довідках і розписках, як правило, майнового характеру, а також на зворотній стороні конвертів. Зауважимо, що далі розглядатимемо тільки функціональне призначення церковних печаток у перелічених випадках, опускаючи питання їх образного наповнення, яке заслуговує на окремий розгляд.

Констатуємо зміни, які сталися з печатками всіх інституцій в XIX ст., а саме поступове витіснення сургучу та паперу як матеріалу для опечатування, зникнення рельєфних тривимірних печаток і появу плоских чорнильних відбитків, не можна не відзначити і звуження кола функцій печатки як обов'язкового атрибута офіційного діловодства. Фактично незмінним залишається тільки застосування печатки в якості гаранта цілісності відправленої кореспонденції. Йдеться, отже, про опечатування конверта з його тильної сторони. Серед досліджуваних документів найчастіше доводиться фіксувати використання печаток церковних урядів саме з такою метою. До 80-х р. XIX ст. парафіяльні та деканатські печатки застосовуються для збереження конфіденційності та цілісності листів шляхом витіснення їх на сургучі або паперово-мастичній композиції. З цієї причини сьогодні

спостерігаємо ці печатки розламаними навпіл, що до певної міри ускладнює дослідження. Вже в 90-ті р. XIX ст., коли принципово змінюється спосіб опечатування, церковні печатки продовжують виконувати попередню функцію, але вже будучи відбитими чорнилом на спеціально приклеєних до зворотної сторони конверта смужках паперу. Можемо припустити, що церковні печатки використовувалися вже як данина традиції, бо відповідальність за збереження конфіденційності кореспонденції перебирала на себе державна пошта.

9 лютого 1784 р. імператор Йосиф II видає патент, яким вво диться обов'язковий конкурс для заміщення вакансій в парафіях та отримання нових парафій [4]. Це нововведення в церковній ієрархії, поміж всім іншим, призвело до необхідності складання характеристик деканатськими урядами на священників, які претендували на місце пароха, що звільнялося. Згадані документи, очевидно, підлягали затвердженню печаткою деканату, хоча і не вдалося встановити регламентацію цього акту. Як правило, такі характеристики дійсно містили печатку деканатського уряду, яка знаходилася внизу, під підписом декана, хоча певна частина цих документів, особливо з 90-х рр. XIX ст., виходила з деканату взагалі без печатки. Цілком можливо, що саме на момент підписання печатка випадково короткий час була відсутньою. Однак факт цілковитої достовірності характеристики без печатки свідчить про виконання підтверджувальної функції самим лише підписом декана, що ставало вже характерним явищем в XIX ст. Як поодинокі можна класифікувати випадки вживання парафіяльних печаток на вихідній документації деканатських урядів. Для прикладу можемо навести характеристику священника Ілі Піндуса, видану Чортківським деканатом 30 грудня 1871 р., підтвержену підписом декана і печаткою парафії Білобожниця [5]. Аналогічний випадок скріплення документа невідповідною за статусом печаткою спостерігаємо в "Сведоцтве моральности" священника Івана Бриковича, завіреному деканом Тернопільським 15 вересня 1895 р., де фігурує печатка парафіяльного уряду Шляхтинців [6]. Це можна пояснити локалізацією адміністрації цих деканатів у

згаданих парафіях, а також відсутністю в той день печатки деканатського уряду. Підтвердження правної сили документу нерівноцінною за статусом печаткою ілюструє тенденцію до номіналізації функції церковної печатки в другій половині XIX ст.

Виконання вищезгаданого патенту опосередковано спричинилося до появи інших документів, що скріплювались парафіяльними печатками, а саме - розписок та довідок, як правило, майнового характеру. Здебільшого такі документи містили печатки парафіяльних урядів, хоча трапляються розписки з самим лише підписом.

Інший тип документів, "Акт фундаційний", або ж заповіт коштів парафіянина на користь храму з умовою богослужінь за упокій після його смерті, мав три печатки. Нижче печатки парафії, де складено документ, знаходилась печатка консисторії, як підтвердження правної сили акту, ще нижче - стандартна гербова печатка місцевої цісарської адміністрації. Досліджувані документи передбачали обов'язкове прикладання парафіяльної печатки, про що у типовій формі акту говорилося: "В довод чого виставляє (парох. - Л.Д.) подписаний сей акт фундації в трех равновзвучних примерниках, з котрих оден буде перерахований в архиве парохіальной, два ж иньші в актах Всесветлейшей Гр.К. Епископской Консисторіи в Станиславове и Вис. ц. к. Наместничества и той при витесненю печати парохіальной в присутствію двох запрошенных сведков власноручно подписуе" [7].

Подібним чином регламентувалося вживання парафіяльної печатки на Свідоцтві про шлюб та Свідоцтві про хрещення. Можемо констатувати, що вони й до сьогодні залишаються тими документами, в яких печатка низової церковної інституції зберігає свою підтверджувальну й презентативну функцію. Отже, банк свідоцтва, виготовлений друкарським способом, окрім іншого, містив таке положення: "Которое сведоцтво власноручно подписуе и печатью парохіальной потверждае" [8].

Окрім розглянутих прикладів вживання церковних печаток, їх можна виявити також на матеріалах різного роду інвентаризацій парафій, що періодично проводились деканатськими урядами. Прикладом можуть бути акти про

інвентаризацію Надвірнянського деканату 1894 р. [9], хоча документи про обліковане майно інших деканатів, що також датуються цим періодом, не завірені парафіяльними печатками. Тому можемо вести мову про спорадичність використання церковних печаток на актах ревізій, інвентаризацій та різних звітів, що стосуються господарської частини діяльності парафіяльних та деканатських урядів.

Врешті варто згадати одну з невластивих печатці функцій, яку в другій половині ХІХ ст. виконували, зокрема, печатки консисторій. Йдеться про їх використання для погашення марок державного збору на листах-проханнях, які надходили на адресу консисторії. В Станиславській консисторії з такою метою печатка використовувалась від самого початку її утворення, тобто від 1885. У Львівській консисторії вже в 60-х рр. ХІХ ст. марки на листах погашували штемпелем.

Розглянуті архівні матеріали демонструють досить широке коло застосування церковних печаток в ХІХ ст. та дають підстави констатувати факт визнання за ними статусу легітимних засобів підтвердження автентичності та застереження конфіденційності офіційних документів і кореспонденції. Незважаючи на загальну тенденцію до поступового зменшення ролі печаток в адмініструванні другої половини ХІХ ст., печатки церковних інституцій Галичини в цей період виконують свою функцію в офіційному діловодстві. Більше того, на підставі архівних документів можемо констатувати, що саме на кінець ХVІІІ - першу половину ХІХ ст. припадає найбільше чисельне зростання церковних печаток, особливо парафіяльних, що було спричинено вже згаданими історичними обставинами. Брак ґрунтовних досліджень цієї галузі сфрагістики не дозволяє стверджувати це однозначно, але навіть не в повному обсязі опрацьований матеріал свідчить про появу парохіальних урядів на початку ХІХ ст.

1. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. - Рим, 1990. - С.214.

2. Грушевський М. Очерк истории украинского народа. - К., 1991. - С.295.

3. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. - Рим, 1990. — С.200.
4. Сводная галицко-русская летопись с 1770 по 1880 г.// Литературний збірник Галицко-Русської Матиці. - Львов, 1888. - С.212.
5. Державний архів Івано-Франківської області, ф.504, оп.1, спр.20, арк.31.
6. Там само, спр.468, арк.4.
7. Там само, спр.463, арк.22.
8. Там само, спр.328, арк.6.
9. Там само, спр.474.
10. Там само, спр.1, арк.55.

The survey deals with sphagistics as a special branch of history that studies seals. A quantitative analysis of the Greeko-Catholic Diocese archives made it possible to review the changes that occurred in the Church administration of Halychina in XIX c. as well as the changes involved in their business correspondence. In the highlight of the study is the functional purpose of ecclesiastical seals in official correspondence as well as the further design of seals in the church institutions of XIX c.

Б.М. Гаврилів

КРАЄЗНАВЦІ ПРИКАРПАТТЯ (XIX–поч. XXст.)

Етнокультурні дослідження регіонів завжди відігравали велику роль у збереженні національних історико-культурних цінностей, вихованні патріотизму. Тому важливим завданням сучасної історичної науки є вивчення діяльності й спадщини найвизначніших регіональних дослідників, краєзнавців минулого.

Ще у першій половині XIX ст., завдяки діяльності "Руської трійці" (М.Шашкевич, ². Вагилевич, Я.Головацький), Коломийського осередку етнографів, а також товариства "Галицько-руська матиця", представниками світської і духовної інтелігенції були закладені основи вивчення історії Прикарпаття, що сприяло розвиткові фольклорно-